

Д-р ВАСИЛЬ ЩУРАТ

ВИД ПЛІСНЕСЬКА

В „СЛОВѢ О ПОЛКУ ИГОРЕВѢ“

167917
У ЛЬВОВІ 1919

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

167917

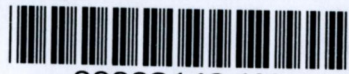
911+902.6] (с47.743...) +
+8(c)P(09) "11-12"

20к.

B-3697

и 7330

ЛНБ ім. В. Стефаника

00002143 (A)

225455

ВНД ПЛІСНЕСЬКА

ПОЛКА ПЛЮБЕРВ" III
и 132687

Из „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“
т. СХХVІІІ

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ и 132687

В „Словѣ о полку Игоревѣ“ великий князь Святослав, оповідаючи боярам свій зловіщий сон, кінчить такими словами: „всю ночь съ вечера босуви врани възграяху оу Плъсньска на болони, бѣша дебръ Кисаню и не сошлю къ синему морю“. Перший видавець „Слова перекладавъ се по московськи: „будтобъ во всю ночь съ вечера до свѣта вороны каркали, усѣвшись у Плънска на выгонѣ въ дебри Кисановой и не полетѣли къ морю синему“. Такий переклад засвідчив відразу, що перекладчикови в староруськім тексті не все було ясне, та що той текст представляв ся йому попсова-ним. Не розумів він слова „босуви“ і вважав конечно потрібними поправки для висловів „бѣша дебръ Кисаню“ і „не сошлю“. Справедливо одначе зауважив у примітках до слів „Плъсньска“ і „болони“, що перше означає давній город у галицькім княжестві, а друге — порожній простір між валами за городом, який, на приклад, у Києві, при шляху до Межигорського монастиря, так і зветь ся з давна „оболонь“.

Що в 1800 р. було неясне, і язиково чи льогічно недоладне, те остало ся таким через ціле століття й пізнійше, зав-

Ся стаття була зреферована на засіданню фільологічної секції Наукового Товариства ім. Шевченка вже 7 цвітня 1906 (гл. Хроніка Н. Т. ім. Ш. ч. 26, ст. 14). На реферат покликуював ся Ів Франко, рецензуючи книжечку проф. Романа Заклинського п. з. „Пояснене одного темного місця в Слові о полку Игоревім (Львів 1906) в „Записках“ (т. LXXI, ст. 201). По дванадцятьох роках, друкуючи статтю, я її де-чим доповнив.

даючи багато моволи незліченим коментаторам і перекладачикам¹⁾.

Для вияснення слова „бусови“ предклядано поправки: „бусови“ (з огляду на „время Бусово“ і „Бусову гору“ під Києвом), „буси“ (у значінню: темні, чорні), „боси“ навіть „бо соуи“. Найщасливішою можнаб уважати поправку Максимовича: „бѣсови“, бо дає воронам епітет згідний з народною звичкою²⁾.

Далеко більше трудности насуває дальше: „бѣша дебрь Кисаню“. Найменше промахів допускали ся ті, що добуваючи зміслу тих слів згідно з перекладом Мусін-Пушкина, силкувались тільки граматично погодити їх із собою й читали: „бѣша въ дебри Кисани“. Від них не дуже віддалював ся й польський перекладчик „Слова“ Бельовський, спираючись при своїм прозовім перекладі на читання: „бѣгоша къ дебри Кисаню“³⁾. Менше щасливий був мій помисл, в часті позичений у Вяземського й Вельтмана, прийнятий Ів. Франком: уважати „бѣша“ не цілим словом, але тільки відірваним кінцем якогось слова (кінцем перехідного дієслова), від якого був би залежний 4-ий відмінок: „дебрь Кисаню“⁴⁾. Та вже з фантазії виведені такі поправки тексту як у Барсова „дебрьская Сань“, або в Партицького „дебрь Искань“; про інші, ще дивоглядніші вже й не говорю. Не могучи уявити собі виду Пліснеська з болонем і деброю, Барсов і Партицький дебри глядали

¹⁾ Найважнійше, сказане коментаторами й перекладачиками з приводу вияснювання наведеного уступу „Слова“, зібрав до купи проф. Заклинський, доповнюючи давнішу збірку Барсова, в чім і бачу єдину вартість його публікації. Тому тут вважаю непотрібним докладніше цитування книг і статей зацитованих у книжечці проф. Заклинського.

²⁾ Зближував „Слово“ до народної поезії вже в 1818 Ад. Чарпоцький (З. Д. Ходаковський) у своїх „Przypisk-ach“ до статті „O Słowiańszczyźnie przed Chrześcijaństwem“ (Cwiczenia Naukowe, 1818, т. II, ст. 28). Він же й мав заповідати вияснення „Слова“ при помочі українських народних пісень (В. Доманицький: „Піонер української етнографії“ в „Записках“ т. LXV, ст. 22).

³⁾ Aug. Bielowski: Wyprawa Igora na Połowców. Львів 1833, ст. 42: „biegły ku debrzy Kisańskiej“.

⁴⁾ „Записки“ т. LXXI, ст. 202. Франко прийняв той помисл після прочитання мого реферату на фільольогічній секції Н. Т. ім. Ш. Того помислу я держав ся в своїм перекладі „Слова“ (Пісня про поход Ігоря Святославича“ Львів 1907, ст. 18 й замітка 36-а; друге видання: Слово про похід Ігоря Святославича, Львів-Київ 1918).

дейнде — один над Сяном, другий в Саніччині й відповідно поправляли слова „дебрь Кисаню“.

Що до останнього речення „и не сошлю къ синему морю“, то з усіх пропонованих доси поправок найможливішою з огляду на природність і льотичність вислову — у звязку з попереднім — треба вважати поправку Вельмана: „и несоша ся къ синему морю“.

Взагалі-ж про всі поправки в тексті „Слова“ скажу, що найліпші, найбільш оправдані з них ті, які з дохованого тексту найбільше уратовують і завдають йому найменше насильства.

Руководячись сею гадкою, я на основі сказаного висше про обговорюваний уступ „Слова“ міг би допустити в ній таку коректуру: „всю ношь съ вечера бѣсови врани възгряху оу Плісньска на болони, бѣша въ дебри Кисани и несоша ся къ синему морю“. Таке читання тексту бодай не псувало би зміслу його, не вносилоб до нього ніякого чудацтва. Але все таки воно ще не вдоволяюче, бо ще за багато в ній поправок: „бѣсови“ замість „босови“, — „въ дебри Кисани“ замість „дебрь Кисаню“, — „несоша ся“ замість „не сошлю“. Спираючись на власні студії, присвячені „Слову“, я стрібую зредукувати ті поправки „ad minimum“, а те, що з них останеть ся, сильнійше, ніж доси се зроблено, умотивувати.

Найлекше мені виказати злишність поправки слова „босови“ на „бѣсови“. Срезневський своїми „Матеріялами для словаря древне-русского языка“ (Спб. 1893) помагає ствердити, що „босувъ“ (= босовъ) є прикметником утвореним від іменника „бось“, що значить: диявол, *δαίμων*, *diabolus*, як видно з такого цитату: „Отъ закона же твоего оудалиша ся, далече бо быша отъ своєя чести и Бога босове“ (Пс. СХVIII., Толк. Пс. XI. в. л. 237). „Босови“ — значить ся — має таку саму рацію естования, що й „бѣсови“¹⁾.

Вислів „бѣша дебрь Кисаню“ представляв доси більше трудностей при вияснюванню — після моєї думки — лиш тому, що передовсім хибно переведжено аналізу його й не узгляд-

¹⁾ Наслідком такого ствердження безцільні будуть усякі звязування слова „босови“ з князем Бусом, з горою Бусовицею під Києвом, і з селом Бусовиськами в Самбірщині, а хочби навіть із ближшими до Пліснеська Бусляками (називаними в давніх актах полем „на Восіановем гniezdzіe“), що знаходять ся ліворуч при дорозі в Підгорець до Ясенова.

вювано ані аналогічних місць зі „Слова“, ані тих відомостей, які передано нам про палеографічні прикмети затраченого рукопису. Аналізуючи сей вислів, я вважаю „бѣша“ (були) присудком, що відносять ся до підмета попереднього речення: „врани“. По „бѣша“ не можна сподіватись предмета в 4-ім відмінку; отже „дебрь Кисаню“ може бути лиш прислівниковим означенням на питанне: де? Значить ся, поправка „въ дебри Кисани“ булаб тут уже відповідна й можнаб її прийняти, колиб ніяк инакше не вдалось аж без трех поправок обійти ся. Але-ж, на щастє, в самім „Словѣ“ читаєть ся, що Ярославна раз „плачеть во Путивлѣ“, другий раз „плачеть Путивлю городу“. Значить ся, на питанне „де?“ відповідаєть ся іменником або в 7-ім відмінку з приіменником „въ“ або в 3-ім відмінку без приіменника подібно, як і на питанне „коли?“, на приклад: „погасоша вечеру зари“, або „избивая гуси и лебеди заутроку и обѣду (и ужинѣ)“. Так і в „бѣша дебрь Кисаню“ вистає одна дрібна поправка: замість „дебрь“ — „дебри“, щоб на питанне „де?“ одержати відповідь двома іменниками в 3-ім відмінку без приіменника: „дебри Кисаню“. І ся єдина поправка, яку допускаю, не буде довільна. Спираєть ся вона на палеографічних поміченнях, що їх пороблено при відчитуванню затраченого рукопису, а саме на тім спостереженню, що рукопис був пізною копією, писаною западно-руським скорописом кінця XVI або початка XVII ст. з характеристичним мішаннем подібних графічно букв (а — о, ь — ѣ, п — ш, м — ж — ш), глухих із голосними, з безлічю наєрків, надписних букв, титл і взагалі з невиразністю почерку¹⁾. Глухе ь замість голосного и маємо саме в „дебрь“ замість „дебри“²⁾, як у иншім реченню „Слова“: „печаль жирна тече средь земли рускыи“ замість „среди“ (пор.: въ полѣ незнаемѣ среди земли половецкыи).

Палеографічними прикметами рукопису „Слова“ я оправдую й Вельтманову поправку: „несоша ся“ замість „не сошлю“. Копіюючи зі старшого рукопису писаного уставним письмом, копіст дуже легко робив помилки в розділюванні слів; раз їх не-

¹⁾ Е. В. Барсовъ: Слово о полку Игоревѣ какъ художественный памятникъ Кіевской дружиныи Руси, Москва 1887, т. I, ст. 84—86, 90, 93.

²⁾ Приймаю форму 1-ого відмінка однини „дебрь“, що в „Матеріалах“ Срезневського назване дуже звичайним словом зі значінням збіча гори, долини порослої лісом (*φάραγξ, vallis, convallis*).

потрібно стягав, другий раз таксамо непотрібно розділював. Тим пояснюють ся такі писання, як: „къ мети“ (къмети); „свистъ звѣринъ въ стазби; дивъ кличетъ врѣху древа“ (свистъ звѣринъ вѣста; зби ся дивъ, кличетъ врѣху древа); „по морію“ (Поморію); „по Сулію“ (Посулію); „небылонъ“ (не было нь); „повелѣя“ (повелѣ яти); „(сы це и“ (сыцей); „по скочи“ (поскочи); „мужа имѣся“ (мужаймѣ ся); „Затвори Днѣ прѣ темнѣ березѣ“ (Затвори днѣ прѣ темнѣ березѣ) і т. п. Поправленне „несошлю“ на „несоша ся“ сперте передовсім на шуканню природности вислову в звязку з попередними реченнями, дальше на ствердженім факті мішання букв, а вкінці на часто спостеріганім у рукописах кінця XVI і початка XVII ст. викидуванню слова „ся“ над дієслово й означуванню його по просту точкою під каблучком (·), що читачеві або й копістові легко було переочити й читати в „Словѣ“: „древу стугою къ земли преклонилось“ і „прѣклонило“; „зби“ замість „зби ся“; „Ярославнынъ гласъ слышитъ“ замість: „слышитъ ся“; „говоръ галичь убуди“ замість: „убуди ся“; „несоша“ замість: „несоша ся“.

Зредукувавши таким чином поправки в цілім уступі з шести на дрібнійших три й умотивувавши їх з увагою на цілий текст „Слова“, читаю поправлений уступ так: „всю ноць, съ вечера босуви врани възгряху оу Плѣсньска на болони, бѣша дебри Кисаню и несоша ся къ синему морю“, (в перекладі: „всю ніч з вечера бісові ворони грали під Плїснеськом на болоні, були в дебрї Кисанї й несли ся до синього моря“).

Щоб заповнити повну незайманість усталеному текстові, оставалось би ще доказати, що той текст справді рисує нам реальний вид галицького Плїснесьска так, як він міг представляти ся поетові XII ст. й кождому, кому тільки хоч раз доведеться його бачити. Вказане се тим більше, що пояснюванне „Слова“ стрічало ся й доси ще стрічаєть ся з непереможними трудностями особливо в таких місцях, де нам бракує відомостей в топографії й топографічній номенклатурі, наслідком чого в нас нема певности, чи, на приклад, згадувана в „Слові“ кілька разів „каяла“ має дійсно реальну вартість чи тільки поетичну, чи вкінці не є якоюсь иншою попсованою назвою. Тим самим пояснюють ся й трудність у вясненню місця: „Се оуримъ кричатъ подъ саблями половец-

кыми“, де добачують давню українську місцевість Рим (нині то хуторець, то коршму)¹⁾, але й біблійну Раму й иншу всячину. Рівно-ж тільки несвідомість топографічних прикмет і назв із найближшого оточення Плісеська була в Буслаєва підставою до творення „дебрьскои Сани“.

Заінтересованне Плісеськом, як історичною й археологічною особливістю, виявило ся в Галичині вже на самім початку XIX ст. саме завдяки тому, що згадуєть ся воно в „Словѣ“. Вийшло воно з кружка львівських Василян, а першим, що зайняв ся дослідом останків старинного Плісеська на місци був василянський прокуратор о. Варлаам Компаневич, історик і археолог по замилуванню.

„В 1810 р., — пише о. Компаневич — щоб ужити свіжого повітря й оглянути приємну околицю, в місяці серпні загостив я до монастиря в Підгірцях. Невдовзі прибув туди-ж по найвисшому надворному розпорядкови „фервальтер“ з Унева п. Гайслер в товаристві писаря на перегляд монастиря. Заки розпочав своє урядованне, познакомивши ся зі мною, постановив наперед оглянути положенне місця, татунок землі, її придатність і т. ин. Від східно-полудневої сторони до монастирської садиби прилягає висока замкова гора, називана загально Лисою; на ній колись був замок, нині тільки сліди знищення; у стіп-же гори вєть ся гарний шлях аж до міста Бродів. Були ми также на верху монастирської гори, себ-то на Плісеську, де знайшли гарну рівнину, поле й монастирський сад; серединою рівнини тягнуть ся вали й рови три рази, в значнім віддаленню від себе, аж через хребет Лисої чи замкової гори; між ними густо засіяні могили, менші й більші, а на них відвічні дуби“.

Не могучи довідатись нічого про минуле Плісеська і походженне його могил, о. Компаневич і Гайслер, за дозволом домінії, казали розкопати три могили: одну велику і дві менші. „Візвані до того люди — каже о. Компаневич — довго не хотіли діткнути ся мотикою здутих горбів, поки ми урочисто не запевнили їх, що всю пімсту злих духів, яка з того вийшла би, беремо на себе. В розкопаних могилах ми знайшли кости, себто скелети людські, уложені „ріпново“ на поверхні землі, в менших двох могилах по одному, а в більшій два; при тих скеле-

¹⁾ Ол. Маркович: Замітки до „Записок“ у „Записках“ т. XLII, Misc, ст. 2.

тах знаходили ся великі цвяхи залізни, скла і кавалки черепів; земля, що з неї висипано могили, була навожена¹⁾.

На сїм і обмежили ся спостереження о. Компаневича і Гайслера в 1810 р. Тоді-ж забрав ся о. Компаневич і до списання історії монастиря на Пліснеську, зобов'язаний до того місцевим ігуменом о. Пимназієм Дашкевичем, котрий дав йому й матеріал — монастирську хроніку (Синопис)²⁾.

В 1833 р. Пліснесько знову звернуло на себе увагу двох любителів старини, ір. Тита Дзялинського і ір. Льва Ржевуського. Вони знову розкопували там деякі могили і відкрили, як каже о. Компаневич, не мало рідких особливостей. Але фахові й докладніші розкопи майже двадцяти могил на Пліснеську перевів аж 1879 і 1882 р. Земєнцький,³⁾ даючи змогу ствердити, що те згадуване в лаврентієвськїм літописі під р. 1188, а в волинськїм під р. 1231 Пліснесько переховало в своїх могилах сліди культури свіжо твореної української держави, з чим згодили ся потім Ізид. Шараневич⁴⁾ і Мих. Грушівський,⁵⁾ котрі займали ся археологічними розкопами в недалекій околиці Пліснеська, в селі Чехах.

Розкопуючи в 1895—1896 передісторичні цвинтарща в Чехах і Висіцьку, Шараневич заінтересував ся также Пліснеськом, а саме топографією й топографічною номенклатурою його. Чому одначе на місци сам не прослідив її, невідомо. Щойно пишучи в 1897 р. звіт до ц. к. Комісії для памяток штуки й історії в Відні, в цілі доповнення його відомостями про згадані в „Словь“ болоне і дебру Кисань звертав ся до висіцького пароха о. Юліяна Дорожинського з відповідними запитаннями листовно.

1) Barł. Kompaniewicz: „Wiadomość o Podhorcach i klasztorze bazylińskim“ („Lwowianin“, 1838, т. VII, ст. 27).

2) Заки „Wiadomość“ о. Компаневича появила ся у „Lwowianin-i“, користав з його історії монастиря на Пліснеську кс. Фр. Сярчинський (Ms. бібліотеки Нац. Інститута ім. Оссолінських). Витяг із неї подав Коссак у своїм „Шематизмъ провинци св. Спасителя Ч. С. В. В. въ Галициі“ (Львів 1867, ст. 17). Пізнійше, в 1890 р. опис і більші ввімки з „Синописа“ оголосив Мирон (Ів. Франко) в „Кіевской Старині“. Літографований вид монастиря на Пліснеську з першої половини XIX ст. подано у львівськїм Шиллеровім альбомі „Galicya w obrazach“.

3) Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, т. I, VIII, XI.

4) Teka konserwatorska, т. II, ст. 16.

5) „Записки“, т. XXXI—XXXII, ст. 21—22.

Від о. Дорожинського одержав я в 1905 р. два дотичні листи Шараневича, а окрім них еще й листи о. Ол. Пристай з Підгорець і о. Теоф. Гутковського з Ясенова, на основі яких о. Дорожинський дав відповідь Шараневичеві¹⁾.

В листі, писаним зі Львова дня 17 лютого 1897 р., Шараневич, запитуючи про Кисань, просив о. Дорожинського провірити, чи не називається так у його околиці ліс, дебра, поле, взагалі яке-небудь урочище. Замічав одначе рівночасно, що дебра Кисань, певніше ніж під самим Пліснеськом, була — по його думці — між Чехами й Висіцьком, або між Дубем і Суходолами на урочищі званім дося Золотою Брамою, або між Ясеновом і Підгірцями, де на мапах австрійського генерального штабу зазначено замчище, а недалеко від нього вивіз (wywóz — wawóz). Про болоне писав Шараневич, що по його думці коло Пліснеська болоня т. е. отвертого, рівного поля, нема иншого, як рівне поле між Чехами й Висіцьком. Вкінці просив еще подати йому незвичайні прізвища (cognomina) мешканців Висіцька з давних і новіших метрик.

Щоб відповісти Шараневичеві, о. Дорожинський, не вивідавшись нічого в Висіцьку, звернув ся за потрібними інформаціями до священників сусідів. На відповіді їх чекав довго, бо аж до цвітня. Тоді відповіли йому о. Ол. Пристай з Підгорець листом із дня 2 цвітня 1897 і о. Теоф. Гутковський з Ясенова листом із дня 11 цвітня 1897.

О. Пристай писав, що назви Кисань на Пліснеську і в Підгірцях зовсім нема, а є тільки назви Кицарки або Кисарки і Сеньки. Кицарками або Кисарками з давних давен називається долина і збіч гори на Пліснеську, що звернені до шляху з Бродів на Золочів і є продовженням городища до полудня. Сеньками називають ся дебри під монастирем на Пліснеську, де нині розкинуті хатки. Стежка, що веде Сеньками називається Го пірки. Можливе, — писав о. Пристай — що Кицарки або Кисарки то „перекручене віками“ Кисань.

З Ясенова о. Теоф. Гутковський доніс, що Кисань або Кисаня — то дебра між Підгірцями і Пліснеськом. Дебра між Підгірцями і Ясеновом називається деброю Турчина, або по просту вивозом (wawóz). Замчища в Ясенові не знають; поля від Ясенова в сторону Підгорець називають Лазив-

¹⁾ Всі чотири листи друкую при кінці в „Додатках“.

щем. За доброю чи вивозом Турчина є горб названий Холмець. Надто-ж є в Ясенові й Кисарева дуброва. Інші топографічні назви відносять ся до давнього ясенівського монастиря.

Відомости одержані від о. Пристая і від о. Гутковського переслав о. Дорожинський Шараневичеві в листах із 5 і 12 цвітня 1897 р., додавши від себе, що в Висіцьку є сіножать на Кисерейовім, а була давнійш родина Кисереїв.

Шараневич, дякуючи о. Дорожинському за оба листи письмом із 15 цвітня 1897, назвав відомість о. Гутковського інтересною й дуже важною для української історії та заповів, що подасть її зі своїм коментарієм „въ всеуслышаніе всему рускому и въ загалѣ ученному міру“, як тільки вона дійсно серед народа переховуєть ся. Так вияснилось би в належитий і простий спосіб темне місце в „Словѣ“, над котрим від 1839 р. ломили собі голови, передовсім у Росії, перші корифеї науки. Просячи о. Дорожинського сконстатувати „на певно“ називанне означеної дебри Кисанью, просив рівночасно пересвідчити ся, чи збіч гори Кицарки сходить ся з тою доброю або частию її та чи назва Кицарки в Пліснеську і в Підгірцях прикладаєть ся также до тої цілої дебри, котру в Ясенові доброю Кисанью називають. Колиб так було, — писав Шараневич — то і висіцьке Кисерей мало би звязок із Кисанью. В тім самім листі запитував, чи не називають ся отверті поля в Пліснеську, Підгірцях або Ясенові болонями та чи нема такого болоня коло дебри Кисані. Знаючи, що в Чехах є родина Кисів, яка має походити з Ражнева, просив вивідати ся, чи є в Ражневі родина Кисів, Кишів або Кишаїв та чи не ріжнить ся вона будовою лица, чашки, зростом від решти населення. Що до ясенівського Лазища просив переконатися, чи не є воно схоже з Передізками між Заболотцями і Ражневом. Всі ті відомости причинились би — по думці Шараневича — до вияснення теневи передісторичних цвинтарищ у Чехах і Висіцьку. В „post scriptum“ Шараневич питає еще раз, чи в Висіцьку нема піль званих болонями і просив прислати йому также топографічну номенклятуру звязану з ясенівським монастирем.

Провірення потрібних Шараневичеві відомостей було, видно, для о. Дорожинського трудне. Не подав і Шараневич пояснення темного місця в „Словѣ“ до відома ученому світови. Мав, значить ся, деякі сумніви. Що-йно в десять літ опісля появилось (передруком з „Діла“) „Поясненє“ проф. Р. Заклинського, котрий

в осени 1905 р. вибрав ся до Пліснеська, оглянув його з ігуменом монастиря о. Григ. Залуцьким і знайшов там — на захід від Пліснеська — довгу дебру, що „має тепер імя Кисаня або Кисниця“, а за давними валами і ровами замковими — на північний захід — болоне¹⁾. Таке відкривши, проф. Заклинський написав: „З причини, що інтерпрети потапали в здогадах, що то могло би значити „бѣша дебрь Кисаню“ і кожний з них викладав ті слова на свій лад, як знаємо (дуже удачно і бистро-ужно професор Омелян Огоновський), то думаю, що споминка про „дебрь Кисаню“ в Слові відносить ся до дійсної Кисані то єсть до дебри повисше згаданої, що називає ся Кисаня або Кисниця. Ми бачимо, що в дійсности єсть не лише Кисаня, але також і „дебрь“. З того видно, що автор Слова висловлював ся зовсім реально, бо згадавши Пліснесько та болоне коло него, спомянув також і Кисаню та ще і дебру. Крім того бачимо, що автор Слова не потребував висилати ворон з Пліснеська аж над ріку Сян, віддалену до 300 кілометрів. Так отже видимо, що віднайшла ся Кисаня. Яка-ж то розвязка проста, звичайна, а правдива, до тепер для всіх карколомна. От і розвязаний тордійський вузлик“²⁾.

Поминаючи на разі питання, на скільки могло би причинити ся до вяснення темного місця в „Словѣ“ сконстатованне, що якась дебра під Пліснеськом нині називаєть ся Кисанью, відкритте проф. Заклинського зроблене після давнійших пошукувань Шараневича вважаю що-найменше поверховним. Передовсім забракло Заклинському тої обережности, яка веліла Шараневичеви не лиш вибирувати ріжносторонні свідoctва прикладання назви Кисані до якоїсь дебри в околицях Пліснеська, але — і се тут найважнїйше — перевірити также матерїал зібраний при помочі інтелїгентнїйших осіб безпосереднім вивідуваннем серед простого народа. Наслідком браку такої обережности, або — скажу инакше — тільки завдяки своїй необережности проф. Заклинський знайшов на Пліснеську назву Кисаню, якої десять літ ранше не міг там знайти о. Пристай, не міг ствердити Шараневич. Легко знайти, де хтось уже згубив. Шараневич своїми пошукуваннями за деброю Кисанью на Пліснеську спопуляризував її так, що пізнїйше тямив її вже не один з мешканців монастиря й міг її при-

¹⁾ Заклинський: *op. cit.*, ст. 8—9, 11.

²⁾ *Idem*, ст. 39—40.

своїти собі не один із селян, якого про дебру Кисань у монастири випитувано. Загал селян одначе ані на Пліснеську ані в найблизших околицях дебри Кисані не знає; не називає так ні тої дебри, що її означив проф. Заклинський, ні другої, яку означував о. Іутковський. Інша справа з болонем, але хоч у сій справі й проф. Заклинський може мати рацію, належить відразу зауважити, що слово „болонє“ на означення рівного, отвертого поля є в українського простого народа, як се замічував уже давно й Калайдович, дуже звичайне¹⁾, а рівних отвертих піль, і то більших, названих болонями знаходиться трохи далше від Пліснеська кілька.

Все сказане з приводу відкриття проф. Заклинського сперте й на моїх власних дослідах і провірках пороблених весною 1906 р. в Підгірцях на Пліснеську і в околиці. Помічні були мені при пошукуваннях не лиш ігумен о. Залуцький і мій шкільний товариш о. Сапрун з монастиря, але й доохресні священики, окрім оо. Дорожинського і Іутковського также оо. Григ. Кущинський з Кадлубиц, Тома Дуткевич з Чішок, Юл. Дуткевич з Дубя, передовсім же самі селяни з Підгорець і околиці, в якій топографія й топографічна номенклятура Пліснеська вже хоч би тому популярна, що туди на всякі празники й відпусти рік-річно стягаєть ся багато доохресного народа.

Провірюючи відомости зібрані Шараневичем, я переконав ся, що найточніші подав йому о. Пристай з Підгорець. Відомости від о. Іутковського показали ся рівнож точні з винятком тої одної, що дебра між Підгірцями й Пліснеськом, котра є неначе продовженням дебри під Пліснеськом, називаєть ся Кисань або Кисаня. Впрочім і сам о. Іутковський, пишучи: „Дебра по назві Кисань або Кисаня — єсть то дебра зараз за Підгірцями“ і т. д., не твердив, що так її дійсно називає народ. Писав, прикладаючи більше вагу до показання дебри під Пліснеськом, ніж до питання, чи народ називає яку дебру Кисанью. В моїй устній розмові з ним се вповні вияснило ся.

Як Шараневичеві, так і мені важним видалось було довідати ся, чи дебра між Пліснеськом і Підгірцями, називана Кисарками або Кицарками, називаєть ся таксамо в дальшім продовженню в сторону Ясенова. Показало ся, що ні. А що ясенівську дебру Турчина називають также, навіть частійше,

¹⁾ В Грінченковім „Словарі“ цитуєть ся воно з народних пісень.

вивозом, то кінечним видалось прослідити, чи термін „дебра“ й на Пліснеську не є новішого походження, т. є. чи й він не дістав ся туди з нашої поеми.

В архіві монастиря на Пліснеську актів давніших, як із XVII ст., не знайшло ся. Вони згоріли, як засвідчує вписана в монастирську хроніку „Manifestatio monasterii Podhorcensis de capitali per ignem documentorum consumptione“ з 1720 р. Більше ніж певне, що й перед тим пожегом не було там актів з княжої доби, коли й латинський напис на таблиці вмурованій в стіну церкви, що подає історію повстання монастиря, дає йому легендарний початок¹). Для нашої потреби одначе вистане й тих інформацій, які знаходять ся в монастирській хроніці²). Так дня 28 марта 1766 р. в записці про пожег на монастирським обійстю читаєть ся між иншим: „non procul a muro veteri (cujus nonnihil adhuc exstat) sito adpraecipitium vulgo przy debrze“. Дня 19 цвітня 1771 р. в часі будови нового монастиря записано: „Plac od południa nad Debrą leżący najlepzym się zdał y zdawać się będzie podobno w pierwszym nań weyrzeniu y innym na założenie klasztoru“. Дня 13 цвітня 1773 р. зауважено: „Rozebrano stary refektarz, kuchnię czyli piekarnią y dwie celi drewniane, wszystko to budowanie, które częścią dawnością swoją nadpsute było, częścią że na sypaney ziemi stawione na południe od cerkwi terażnieyszey lazło razem w Debrę, zaczym szkodzie zapobiegaiąc y góry y budowli, znie-

¹) Проф. Заклинський, згадавши народну традицію про „царицю“ Єлену, основательку монастиря, в написі на церковній таблиці бачить potwierdzenie тої традиції (op. cit., ст. 11—12), дарма що та традиція, яку в монастирської хроніки подав у Lwowianin-i o. Компаневич, є вандрівною легендою, як се давно вже виказав М Драгоманів (гл. його: „Шолудивий Буняка в українських народніх оповіданнях“ у Збірнику фільольог. секції Наук. Тов. ім. Ш. т. III). Про сам напис проф. Заклинський каже, що він „не є равійший, як в XVI або XVII століття“. А в написі згадують ся імена синів Яна Собієського, Якова й Константина, котрі чейже не могли жити в XVI ст. Тай церква-ж, на котрій уміщено напис, поставлена вже в першій половині XVIII ст. Се малий, але наглядний приклад критицизму проф. Заклинського.

²) Се друга часть тої хроніки, що її описав Ів. Франко в „Київ. Старині“. Вона писана по латинськи, декуди по польськи, ріжними почерками, місцями дуже нечиткими. Обнімає своїми записками час 1763—1803 р., з початку сильно наддерта, а на жаль і в середині в багатьох місцях картки повідирані. Разом з першою частию переходуєть ся тепер в архіві Святооуфрейського монастиря у Львові.

sione iest". Вкінці дня 2 мая 1790 р. занотовано: „Na rampatce, że przed tym cerkiew była pod tytułem Ścięcia głowy S. Jana Xciciela obok cerkwi wielkiej nad Debrą w pośrodku parkanów, teraz pozostała kaplica na honor tegoż Świętego została pobita, ponaprawiana, wytynkowana y ozdobiona“.

Наведені записки засвідчують безсумнівно, що термін „дебра“ на означення тої пропасти (praecipitium) під монастирем на Пліснеську від полудня, котру нині також називають деброю і Кисарками або Кицарками, був і в XVIII ст. загально (vulgo) уживаний, був для тої пропасти неначе іменем власним. Загальне уживання тої назви в XVIII ст. вказувало б на те, що вона ранше утревалоувалась віками.

При сильнім удержуванню старої топографічної номенклатури серед простого народа трохи дивним повинно б видавати ся затраченне назви „Кисань“, коли припустимо, що вона таки дійсно в XII ст., в часі написання „Слова“, загально уживала ся, а не була тільки назвою книжнього походження. Стара назва скорійш може улягти перекрученню, ніж пропасти безслідно. Так, видно, міркував при пошукуванні за Кисанью й Шараневич, коли вивідував ся про подібні старі прізвища (cognomina) і знайдених у Висіцьку Кисереїв готов був звязати з Кисарками під Пліснеськом в разі ствердження, що назва Кисарки розтягаєть ся й на продовження пліснеської дебри в сторону Підгорець. Мені-ж видить ся, що кращим лучником між тими Кисарками і Кисереями (що є також в Ясеніві) буде староруське „кисеръ“ (із грецького *κίστρος*, від *κίω* задля дір), якого значінне, таке саме як і дебри, пояснено в „Матеріялахъ“ Срезневського цитатом із „Житій Святыхъ“ (1529): „непроходныя глубины моря и земля акы кисеръ имущю вертепы велика и езера великия въ неи и мѣста темна“¹⁾. Кисарки і Кисереї по всій правдоподібности походять від старого кисера. У звязку з кисером і Кисарками буде й прізвище Кись, за котрим допитував ся Шараневич, а котре є не лиш прізвищем родин у близьких до Пліснеська Чехах і Ражневі, але і в Дубю, Ясеніві, Кадлубищах, Олеську, а в Заболотцях, як мене поінформував місцевий парох о. Ю. Сухаровський, означає часть піль, давнійше сильно мочаро-

¹⁾ В польській мові кисерови в тім значінню відповідало би уживане часто в аахідній Галичині: *kisiel*.

ватих¹⁾. На основі сього матеріялу на певне можна бодай се одно сказати, що як дебра так і Кисань „Слова“ що-найменше у них (кисе) не може бути нарушена, бо за ненарушимістю її промавляють не лиш нинішні Кисарки, Кисереї, Кисї своїми пнями, але й старе кисеръ таким самим пнем і значіннем. По значінню слова дебра і Кисань являють ся по prostu синонімами.

Віднайшовши в нинішній дійсности одну часть намальованого в „Слові“ виду Пліснеська — дебру Кисань, другу часть того виду — болонє можна би бачити в тім місци, що його означив Заклинський. Та могла ним бути й рівнина між Підгірцями й Загірцями, яку нині народ спеціально називає болонєм. Села Підгорець у XII ст. не було. Між Пліснеськом і тим болонєм був безпосередній звязок, а такий же безпосередній звязок був між тим болонєм і деброю під Пліснеськом у продовженню її до нинішних Підгорець²⁾. Одначе такий же звязок із Пліснеськом і його деброю, звязок неперерваний новітніми оселями, мала й та дальша рівнина, що тягнеть ся нині на північ від Пліснеська між Чехами й Висіцьком, а в котрій вже Шараневич передовсім хотів видіти старе болонє „Слова“. За нею промавляє найсильніше одна особливість.

Коли їхати з Заболотець на Кадлубища шляхом, що згадану рівнину перетинає більше-менше в тім місци, де ліворуч скручуєть ся до Висіцька, видно праворуч від шляху гел-ген аж під Чехи, особливо в осінний час, неначе величезне, чорне покривало, без упины якби легеньким вітром раз коло разу морщене, раз коло разу виблискуюче під проміннем полуднішного сонця. Зразу тому, хто такого ще не бачив, навіть трудно зміркувати, що воно. Треба аж ближе підїхати шляхом. Тодї раптом перед вами шмат дивного покривала відриваєть ся від землі, з шумом піднімаєть ся в гору й розсипуєть ся меншими, живими шматками в повітрі, допятачи кридами й кракаючи. Ви пізнаєте, що то ворони. Бачите перед собою тисячі, хмари

¹⁾ З ономастики і топографічної номенклятури околиць Пліснеська заслугують на увагу: в Ясенові назви родин: Тули і Тулійчуки, Смаги і Смажчуки; топогр. назви: Страшний кут, Лисівцева долина, Кракалів, Янків, Контривес, Видюки, Журиха, Лоханя, Жубрі голові, Турь, Запчичі (Замчище?); в Кадлубищах назви родин: Тивуни, Челяди; поле Митник; в Чехах назви родин: Тивуни, Коцїї.

²⁾ Для зорієнтовання в ситуації послужити може мапка Шараневича (TeKa konserwatorska II), де зазначене Пліснесько з Підгірцями і частью околиць, або карта австр. генер. штабу.

воронів, що як бісове насіння висипалось на поля, жирує, ко-
лотить ся, тут ісхопить ся до лету, там знову саде, вкриваючи
собою кожду пядь землі. І лиш десь-колись вирветь ся якась
дружня стая й несесть ся дальше в нацямі Підгорець, Пліс-
неська й дальше на полудне в сторону гір Вороняків, туди,
де їх ціла тьма гніздить ся. Се незвичайний вид. Із першого
разу він кожного мусить сильно вразити і перше вражінне
жаху полишить ся в нього на довго.

Мені той вид, признаю ся, мимохить і відразу пригадав
вид Пліснеська із нашого „Слова“ змальований так пластично
невинуваною мовою: „всю ноць босуви врани вьзгра-
яху оу Пліснеська на болони, бѣша дебри Кисаню
и несоша ся къ синему морю“... То був уже й ключ до
зрозуміння старого поетичного образу.

І Барсов не здогадував ся основи сполучення воронів
з пліснеським болонем і деброю Кисаню в один поетичний
образ, коли писав: „Ледви чи не послужило для подібної асо-
ціації сонних явищ те спостереження, що пліснеське болоне
і дебрська Сань (sic!) були станціями птицъ, де найбільш зу-
пиняли ся вони для поживи при своїх перелетах до Чорного
меря“¹⁾. Так воно було дійсно. Ті ворони, що їх поет змалю-
вав у соннім виді Пліснеська, злітали ся на його боловах і деб-
рах, ближших і дальших, у давню давнину певно таксамо, як
нині, знаходячи тоді — довкола воєнної кріпости — поживи
нераз може й більше ніж сьогодні. То були криваві побовища
— для воронів принада. І тут основа для дальшої асоціації
поетової, для звязку зловіщих воронів з Половцями.

Оттак, відчистивши й оправивши старий поетичний вид
Пліснеська в сучасні реальні рами, гадаю, що він відчищений
у тих рамах набрав більше виразистости як у цілости так
і в деталях і став більше прозорий. Зискавши більше світла,
кине його бодай одробину певно й на цілий утвір, із котрого
винятий; розвіє може дрібку з тих еще численних сумнівів
що-до його автентичности, які й французькому слявістови Люї
Лежé веліли назвати инші, менше прояснені доси вислови ста-
рої поеми сильно підозреними („forts suspectes) або й рішучо
неправдоподібними (absolument invraisemblables)²⁾.

¹⁾ Барсовъ: op. cit., II, ст. 40.

²⁾ Revue de l'histoire des religions, т. XXIII, ст. 276.

Д О Д А Т К И.

1. Листъ Изидора Шараневича до о. Юліяна Дорожнинскаго.

Львовъ 17. II, 1897.

„Ваше Высокопреподобіе! Складаючи Sprawozданіе до ц. к. комиссії для памятокъ штуки и исторіи въ Вѣдни — долженъ есмь тоє справозданіе дополнити извѣстіемъ: чи не находится въ Высоцку или въ окрестности, — или въ околици межи Дубіемъ а Суходолами — или межи Ясеновомъ а Подгорцами — въ мѣстцевой топографіи назва: Кисань — отже чи не зоветъ ся еще днесъ якій лѣсъ или якая дебра (wawoz), — или якое поле такъ, — т. е. нема тамъ урочиска, чтобы носило или носить еще назву: Кисань, — или Кисаня дебра, кисане поле, кисаневый лѣсъ, — или що-сь похожего на тую назву или на тоє слово. Прийшоль-емъ до того переконаня, що на открытыхъ предисторичныхъ цментарискахъ въ Чехахъ и Высоцку ховались Готы (народъ германскаго походженя), котрыи по свѣдѣтельству источниковъ историческихъ (якъ: Jornandy de Getis) въ той околици въ IV вѣку наъ Словянами (Антами) пановали. Къ тому относится ся уступъ зъ знаного поемату рускаго: „Слова о полку Игоревѣ“ — „у Плѣснису на болони“ (т. е. на отвертой ровнинѣ при Плѣснису) „бѣша дебри Кисаню“. — Плѣсниско есть урочиско коло Подгорець — где стоялъ древный монастырь Василянскій и еще и нынѣшный монастырь — кажетъ ся, що стоитъ на такъ зовомомъ Плѣснису въ Подгорцяхъ. Болони (т. е. отвертого ровного поля) коло Плѣсниска или при Плѣснису нема иншого, якъ ровне поле у Чеховъ, которе заходитъ ажъ за Высоцко. Може въ самомъ Плѣснису есть где лѣсъ или дебра того имени. Но мнѣ ся видить, що она была коло Чехъ — или радше еще коло Высоцка, или межи Дубіемъ а Суходолами, где есть по нынѣшный день урочиско званное: Золота Брама, — или межи Ясеновомъ и Подгорцами, где на мапахъ генеральнаго штабу читаю — урочиско: Замчище, а недалеко отъ него: Wuwoz (може вмѣсто: Wawoz) и чи той Wawoz — дебра — не зоветъ ся: Кисанемъ. Знаю, що Ваше Высокоблагородіе занимають ся тоже и наукою и що много читають, — не откажѣтъ мнѣ отже Вашей прислуги въ интересѣ науки. Причините ся тѣмъ до розясненія нашей предисторической минувшости. Такожъ радъ бы я знати, чи въ давныхъ метрикахъ или межи нынѣшными господами Высоцка не находятъ ся які-то незвычайни прозвища (cognomina). Я просилъ бымъ, чи не могъ бы я отвѣтъ получить отъ Вашего Высокоблагородія уже за 8 день. Между тѣмъ чертаюсь etc...

2. Лист о. Ол. Пристая до о. Юліяна Дорожинського.

Підгірці, 2. IV, 1897.

Всечесний Отче! Даруйте Всеч. О. Добродію, що спізняю ся...

Тут наступають оправданя.

Назви „Кисань“ так як Ви подали у своїм письмі нема на Пліснеску цілковито, а тим менше в Підгірцях; за те сут вирази а взглядно оден, котрий чи не буде віками перекручене: Кисань. Данило Галькевич, тамошний (плісненський) господар, літ понад 50 маючий, оповідав мені, що збіч гори на Пліснеску звернена до гостиньця ведучого з Бродів до Золочева, як не менше і долина під збочею називає ся у тамошних людей з давних давен „Кицарки“ і Кисарки“; можливо, що єще єст який варіант того виразу, але Галькевич запевняв мене, що єго батько, ба навет дідо говорили: „корови пасут ся на Кицарках“. Збіч згадана єст продовженем в сторону полудня городиска, в тій самій лінії, що монастир теперішний, і в тих „Кицарках“ містит ся також збіч ерекціонального поля, котру бл. п. о. Корчинський, не могучи зорати, казав копати. Дебри, по котрих сут хатки розкинені під монастиром, носят назву: „Сеньки“, а стежка „Сеньками“ тягнуча ся називає ся „Топірки“, але ті всі назви не підходять під Кисань так, як „Кицарки“, тому поки-що мусимо ся задоволити тим, що єст, а дасть Бог прожити, я вивідаю ся ліпше при спосібности. Кінчачи, чертаю ся etc.

3. Лист о. Теоф. Гутковського до о. Юліяна Дорожинського.

Ясенівъ 11. IV, 1897.

Высокоповажанный Отче й душо дорогенька! Простѣтъ менѣ etc.

Тут наступають оправданя в припізненню відповіди.

Дебра по назвѣ „Кисань“ або Кисаня — єсть то дебра заразѣ за Подгорцями, за почтою, тягне ся поподѣ цминтарѣ, переходить шосу и далѣй иде поподѣ фольварокѣ въ лѣсѣ, отже лежить межи Пѣдгѣрцями а Плѣснискомѣ. — Въ Ясеновѣ єсть дебра въ лѣсѣ, зовуть ю дебра „Турчина“ або и „wuwoz“, а подѣ нею и поля називають ся въ Вывозѣ, лежать межи Ясеновомѣ а Подгорцями. „Замчища“ — назви такой нема у насѣ. Але єсть ту поле и називаєся „Лазище“, може то мѣсто „Замчище“. Поле тоє лежить тоже ѳтъ Ясенова къ Пѣдгорцямѣ. Подаю яко додатокѣ, може ся до чого придасть. За тимѣ „Wuwozom“ єсть горбѣ и зове ся „Холмець“. Єсть тут тоже дуброва подѣ назвою „Кисарева дуброва“. — То все, шомѣ ся розвѣдавъ и що Вамѣ доношу. Єсть ту єще много инныхъ назвискъ, але тіи касаются бѣльше монастиря Ясеновского, которіи мѣгбымѣ тоже въ разѣ потреби написати Вамѣ.

Дальше відомости приватного характеру.

H-132687

4. Лист Ізидора Шараневича до о. Юліяна Дорожиського.

Львовъ 15. IV. 1897.

Ваше Высокоприподобіє! За оба Ваши письма (одно зъ 5. IV., а друге зъ 12. цвѣтня) сердечно Васъ благодарю. Оба содержатъ вѣдомости для мене интересныи, а именно подана въ другомъ письмѣ вѣдомость о „дебрѣ „Кисань“ mezi Плѣсникомъ а Подгорцями естъ дуже важна для русской исторіи — и естъли такъ истинно назва той дебри въ Ясеновѣ приховуесть ся у народѣ, то тую вѣдомость подамъ вразѣ съ моимъ комментариемъ въ всеушлишаніе всему рускому и въ загалѣ ученному міру. Оттакъ IX глава пѣсни о полку Игоревѣ въ належитый и простой способъ выяснитъ ся, наъ котрымъ то выясненіемъ отъ г. 1839 ломали собѣ учени мужи — именно въ Россіи — першіи корифеи науки свои головы. Прошу однакъ на певно сконстатовати назву тую „Кисань“ — дебри Вами означенной и чи збочь горы „Кицарки“ естъ съ тою деброю или частію той дебри „Кисань“ сходной, и чи словна назва „Кицарки“ въ Плѣснику и въ Подгорцяхъ тоже и на цѣлую ту дебру розтягаесть ся, которую въ Ясеновѣ „деброю Кисань“ народъ сельскій называесть. Естъли-бы такъ было, то и назвыско: Кисерей въ Высоцку имѣлобы сходство съ Кисанемъ. Прошу тоже еще мнѣ написати, якъ выглядаесть поле зване „Лазищемъ“ въ Ясеновѣ, чи оно естъ отвертымъ полемъ, чи може маесть положеніе mezi горбками, такъ якъ бы черезъ него зъ долины до инной (другой) долины перелазило ся. Еще одное: Суть въ Чехахъ господари по прозвищу: Кись — Кисѣ — (такъ мнѣ писалъ госп. Яковъ Сподарикъ); мають они походити зъ Рожнева. Прошу отже Вашего Высокоприподобія вивѣдати ся, проживають ли въ Рожневи родини — Kis' (Киш) або Kiszaje — а естъли суть такіи, чи може они фізіологическими чертами (н. пр. возрастомъ, формою лица или чашки т. е. головы) отъ прѣшого народонаселенія не розличають ся. — Естъ тамъ mezi Заболотцами а Рожневымъ горбокъ или лѣсъ на горбѣ, зъ поъ которого поточокъ выпливаесть подъ назвою „Перелѣзки“ — perelizki, — що тая назва означаесть у простолюдина, чи тое самое, що лазище — отъ перелазити, перелѣзти — и чи не былъ то родъ просмыковъ, которыми зъ одной долины до другой переходило ся — такъ въ Ясеновѣ (Łazyszcze) и mezi Заболотцами а Рожневомъ (Perelizki). Наконецъ, що у простолюдина означаесть слово „болонє“ (błonie), и чи въ Плѣснику, Подгорцяхъ, или въ Ясеновѣ такіи отвергыи поля „болонями“ не называють, и чи нема въ поближу „дебри Кисань“ поль ровныхъ званныхъ: болонями (błonie). Все тое причинитъ ся тоже до выясненія „генезы“ предисторическихъ цментарискъ въ Чехахъ и Высоцку. Съ сердечною благодарностію и глубочайшимъ уваженіемъ etc.

П. Скр. О номенклатуру топографическую зъ монастира въ Ясеновѣ тоже прошу. Чи въ Высоцку нема поль званныхъ болонями?

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 132687

Д-р ВАСИЛЬ ЩУРАТ

ВИД ПЛІСНЕСЬКА

В „СЛОВѢ О ПОЛКУ ИГОРЕВѢ“

У ЛЬВОВІ 1919

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

167917

2003p ✓